

gospodarske, obertniške in narodne.

V Ljubljani v sredo 10. novembra 1858.

Kaj je vsakemu in povsod treba vediti, *) da se dobro in popolnoma iznajde v novem dnarji?

Pervi dan tega mesca, ker je bil prvi dan novega dnarja, je veliko preprirov in zmešnjav naredil med ljudmi, zlasti tistim, katerim popred za to reč ni nič mar bilo, ali kateri brati ne znajo. „Novice“ so v 42. listu razločno povedale prvič: kateri dnar je po novi postavi konec unega mesca, to je (pred vsemi Sveti) popolnoma ob veljavo prišel, drugič: kateri dnar je tudi po vseh Svetih celo svojo vrednost obdržal, in tretjič: kateri pa ne in je tedaj nekoliko manj vreden.

To troje je treba vsakemu dobro razločiti, da se iznajde v novem dnarji, in to troje so menda dosti umevno razločile „Novice“ v gori imenovanem listu. Ker pa želimo, da bi bilo ljudstvo naše, kmečko in gosposko, v tem dobro podučeno in da ne pride nobeden v kako zadrego, povemo tedaj še enkrat:

Pervič. Preklicani so in sedaj nimajo nobene dnarne veljave več: 1) polgoldinarji, 2) stare petice vsake sorte, 3) stare dvojače, 4) 3krajcarji in venarji in pa 5) vès kupreni šajnasti dnar, kjer ga je še kaj bilo.

Drugič. Stari dnarji, ki so obdržali svojo polno vrednost, so: 1) bankovci, 2) cesarski tolarji po 2 goldinarja in pa po goldinarji, 3) nove dvajsetice (to je male, deseticam podobne cvancigarce leta 1852 kovane) in pa 4) laške dvajsetice ali lire.

Tretjič. Stari dnarji, ki so zdaj nekoliko manj vredni, so sledeči: 1) stara velika dvajsetica ne plača več celih 20 starih krajc., ampak le 19 krajc. in pa enmalo manj kot pol v starem dnarji ali pa 34 novih krajc., — desetica le 9 in enmalo več kot pol starih krajc. ali pa 17 novih krajc., — peterka ali finfarca le 4 krajc. in enmalo več kot 3 venarje starih krajcarjev, ali 8 in pol novih, — dvojača ali šestica od leta 1848 in 1849 le 5 in enmalo več kot pol starih ali pa 10 novih krajc., — groš le 2 stara krajc. in pa 3 venarje ali pa 5 novih, — 2krajcar le 1 krajc. in pa enmalo več kot pol ali pa 3 nove krajc., — krajcar plača le obilo 3 stare venarje ali poldrug nov krajcar, — stari polkrajcar ali cvajar in pa 1 lašk centezim plača tudi pol krajcarja v novem dnarji, — križavec (križasti tolar) plača le 2 gold. in obilo 11 krajc. v starem dnarji ali pa 2 gold. 30 krajc. novega, — polkrižavec plača le 1 gold. in 4 krajc. starega ali pa 1 gold. 12 krajc. novega dnarja, — čertkrižavec plača le obilo 31 krajc. v starem dnarji ali pa 55 novih. — Toda cena vseh teh dnarjev velja le od lepega, neobrezanega, neogljajenega in ne luknjastega dnarja; obrezani in luknjasti dnar se le na vago jemlje v cesarski dnarnici (Münzamt).

Še enkrat tedaj rečemo: to troje je treba dobro zapopasti, da ne bo več zmešnjav in prepira.

Zdaj se nam pa potrebno zdí, nekatere reči še bolj na drobno razložiti, ker nas je skušnja poslednjih dni učila, da je v sledečih rečeh največ napčnih zapopadkov.

*) Ta poduk se na posebnem listu dobiva v bukvarnici gosp. Giontini-ta in v štacuni gosp. Pleiweis-a v Ljubljani za 3 nove krajc. Naj bi šlo teh listov prav obilo po deželi in bi podučili stare in mlade, kmete in gospódo! Vred.

Sliši se, da nekteri prodajajo to in uno reč za šestice in krajcarje še po njih stari vrednosti. Kaj takega more le tisti storiti, kdor iz neumnosti v svojo gotovo zgubo prodaja, ali pa kdor kup pri kakšnem blagu tako visoko nategne, da lahko potem šestice ali krajcarje po starem jemlje in pri vsem tem še dosti dobička ima. To pa ni pošteno in zraven tega delajo taki ljudje še več zmešnjav, kakor jih je že, ker vsak drug, kdor se derži postavne cene tega dnarja in kdor iše le poštenega in majhnega dobička, ne more šestice in krajcarjev po stari polni ceni jemati. Če, postavimo, kdo kupi od kmeta za goldinar krompirja v starem dnarji, pa mu dá goldinarsk bankovec, ga je pošteno plačal; če pa mu dá 10 šestice (ali dvojač), mu mora pa doplačati še 5 novih krajcarjev, če ne, je kmet za teh 5 krajc. na zgubi. Zato tudi, če, postavimo, od koga kaj kupiš za 30 krajcarjev po stari rajtengi, pa mu za to daš bankovec za 1 goldinar, ti mora na 5 šestice, ki ti jih ven dá, dodati še 2 kr. in pol v novem dnarji.

Če menjaš kje bankovec za 1 goldinar, si ti mora dati 10 šestice, zraven pa še 5 novih krajcarjev, ker tako še le se pobota ta reč po postavi, ktera pravi, da šestica je le 10 novih krajcarjev vredna, ne pa 10 in pol, kakor bi bila po polni veljavi, ktere pa, kakor smo že gori rekli, po novi postavi nima.

Ravno pri bankovcih in šesticah je zatega voljo naj več zmešnjav in prepira, ker ljudje ne vedó, da vsak bankovec za 1 goldinar plača 105 novih krajc. ali 1 nov goldinar in pa 5 novih krajc., tedaj dva bankovca po goldinarji ali pa bankovec za 2 gold. plača 2 nova gold. in 10 novih krajc., bankovec za 5 gold. plača 5 novih gold. in 25 novih krajcarjev itd. En nov goldinar, s šesticami plačan, pa šteje ravno 100 novih krajc. ali pa 10 šestice, na ktere se ne doplača nič.

Zakaj pa ti od vsakega terjati moreš, da ti na vsak goldinarsk bankovec, ki ti ga je v šesticah zmenjal, 5 novih krajcarjev doplača? — zato, ker pri vsaki šestici, ki jo boš komu dal, boš mogel po postavi priložiti še pol novega ali pa pol starega krajcarja ali cvajar, ker obá, novi in stari cvajar, imata po postavi eno ceno.

Še nekoliko manjo vrednost kakor šestice, ima pa kupreni dnar; 1 goldinar šestice plača 100 novih krajc., 1 goldinar kuprenih starih krajcarjev pa le 90 novih. Potrebno je tedaj pri majhnih krajcarskih kupčijah stare krajcarje vselej v nove prerajtovati. Postavimo, da kupiš za 4 stare krajcarje trakov, — prerajtaj jih koj v nove. 4 stari krajc. znesejo v prerajtbi 7 novih. Recimo zdaj, da jih hočeš plačati s šestico; tedaj dobiš 3 nove krajcarje nazaj. Če pa daš 4 stare krajcarje, kateri v plačilu le veljajo 6 novih, mu moraš pašeti doplačati 1 nov krajcar. Če pri taki kupčici starega dnarja ne prerajtaš v novega, ne bo plačilo na nobeno stran prav; zakaj, če daš za te trakove 4 stare krajcarje, zgubi on 1 nov krajcar, — če jih pa plačaš s 5 kuprenimi krajcarji, si pa ti za pol novega kracarja (ali cvajar) na zgubi.

Slišali smo tudi, da se nekteri branijo kuprenega dnarja po 2 krajcarja, ker pravijo, da dvakrajcar je preklican. To je laž; stari 2krajcar še zmiraj velja in plača 3 nove kraj. Tako jih mora pri plačilu vsak vzeti.

Zdaj pa še nekaj! Kdor ima zdaj kak dolg plačati v novem dnarji, kterege je naredil še pred vsemi Sveti v starem, mora v novem dnarji na vsakih 100 gold. doplačati še 5 novih gld. Postavimo, kak kramar je štacunarju dolžan 100 gold. v starem dnarji; v novem dnarji stori to 105 gold. Če tedaj štacunar terja 105 gold. v novem dnarji, terja pošteno, kar mu po postavi gré. Če kramar zdaj plača ta svoj stari dolg z 100 gold. v bankovcih, je poplačal svoj dolg popolnoma; če pa hoče ta dolg poplačati z starimi dvajseticami ali desetnicami, mora 3 gold. v novem dnarji doplačati; če ga plača v šestnicah, mora dodati 5 gold., v krajcarjih pa celó 15 gold. novega dnarja, zato, ker 100 gold. starih dvajsetic plača le 97 gold. in 9 krajc. starega dnarja, 100 gold. šestic od leta 1848 in 1849 le 95 gold. in 14 krajc., 100 gold. starih krajcarjev le 85 gold. in 43 krajc. starega dnarja. Pri tem plačilu nima štacunar nobenega dobička, ker novi dolar, kovan po 45goldinarskem merilu, je toliko loži memo starega, ki je bil skovan po 20 goldinarski meri, ali z drugimi besedami rečeno: po novi pogodbi našega cesarstva z nekterimi nemškimi deželami je kovanje dnarja zdaj tako prenarajeno, da se iz 1 colnega funta ali 28 lotov srebra kuje zdaj 45 cesarskih goldinarjev, popred se je kovalo 20 gold. iz 1 koloniške marke ali 16 lotov srebra. To je poglavitni razloček novega in starega dnarja.

V tem novem dnarji se rajta zdaj tudi v vseh ces. kancelijah vse, kar ima kdo plačati ali pa prejeti; po tem bojo davki in vse druge reči prerajtane. Za to se ne sme misliti, če se zdaj kje nekoliko večja šuma tirja, da je davek ali kakoršno koli si bodi plačilo zatega voljo večje; davek je ravno tolik kakor poprej, le novi dolar je nekoliko manj vreden memo starega, kakor smo gori povedali.

Še eno h koncu:

Tu in tam pravijo nekteri, da imajo stare dvajsetice že spet 4 gold. pri 100 nadavka ali ažija. Res je, da se v časnikih bere, da 100 gold. starih dvajsetic stane 104 gold. v novem dnarji, — ali to ni še 4 gold. ažija, ampak s tem namečkom se bližajo dvajsetice le svoji stari vrednosti ali vrednosti bankovcov, katerih 100 gld. plača 105 novih goldinarjev; če stojé tedaj dvajsetice po 104 gold., res presežejo za 2 gold. postavno ceno, vendar jim še zmiraj manjka 1 gold. pri 100, da bi plačale toliko, kolikor plača 100 gold. bankovcov, namreč 105.

Še enkrat vam tedaj rečemo: Berite dobro, kar smo vam tukaj povedali; vse je resuicho in tako kakor postava veleva. Kdor drugač govori, se moti ali sam iz nevednosti, ali pa hoče iz dobičkarije druge motiti. Naš namen pa ni noben drug kakor edino le povedati, kar postava terja.

Ker vsak človek ne zna brati, naj mu tisti, kdor zná, to prebere in ga podučí; želeti bi bilo še posebno, da bi si duhovni gospodje in učitelji, kakor koli morejo, prizadjali, razložiti ljudém novo postavo in tako odverniti mnogo preprirov in zmešnjav.

Kdor ta list dobro razume, vé vse, kar je treba vediti. Kdor pa se hoče v prerajtovanji še bolj vaditi, naj si kupi še novo „Veliko pratiko“ — ta mu prav po domače vse prerajtočila na drobno razlaga.

V „Pratiki“ je vse povedano, kako se stari krajcarji in goldinarji prerajtujejo v nove, in novi v stare, in vse je brez pomot. Le nekteri se spodtikujejo nad tisto tablico, ki kaže, koliko stari krajcarji pri zaméni plačajo novih, in pravijo, da je napčna. Al to ni res, ker ta tablica je po tem narejena, da navadno se le, kar je manj kakor šestica, plačuje s kuprenimi krajcarji, zneski čez 5 krajcarjev pa z 1, 2, 3, 4, šestnicami itd., kterim se potem le toliko posamnih krajcarjev doplača, kar

se s šestnicami plačati ne more. Da vidite, da je ta tablica prav, recimo, da kdo hoče 25 starih krajcarjev plačati v novem dnarji, tedaj mu dá 4 šestice, to je, 40 novih krajcarjev, pa še poverh 1 star krajcar, ki veljá 1 kr. in pol novega, to je tedaj skupaj 41 kr. in pol; — ali pa, postavimo, da kdo komu plača 60 kr. starega dnarja, tedaj mu z 10 šestnicami plača 100 novih kr. Če bi se bilo plačilo na ti tablici s samimi kuprenimi krajc. mislilo, se vé, da bi bila rajtenga vsa druga. Ker se pa v navadnem življenji zneski čez 5 krajc. plačujejo s šestnicami, je tedaj ta tablica tudi na to vižo osnovana, in ker smemo misliti, da to vsak sam vé, nismo pri tem šestíc razločno omenili, in to se nam je toliko manj potrebno zdelo, ker smo ravno poprej povedali, da vsak kupreni stari krajcar 1 krajcar in pol novega plača.

Kaj pripomore gnoj k dobremu okusu vertnih sadežev?

Gnoj ne pospešuje samo rasti mnogoverstnih sadežev, temuč tudi stori, da so bolj ali manj dobrega okusa. In ne samo na tem je veliko ležeče, da je pesa lepa, krompir debel itd., temuč tudi na tem, da je dober in prijetnega okusa.

Če nadzemeljske kolerabe z ovčjim gnojem gnojiš, in sirove pokusiš, so dobre, sočne in sladke; če jim pa s svinjskim gnojem gnojiš, bodo zlo slabega okusa. Na nepognojenem zelniku so rade sočnate, sladke in mehke. Če se jim s človeškim gnojem gnoji, so veliko slabeje kakor une na ovčjeku. Po konjskem gnoji niso kaj dobre in večidel tudi terde. Na kravjeku so najbolje. Kuhane te kolerabe, kakor se po navadi za prikuho pripravljajo, so mehke, prijetne in brez vsega duha, naj so prirastle na zelniku, ki je bil s človeškim, kravjim ali pa konjskim gnojem pognojen; na svinjskem gnoji pa ostanejo vedno zoperne, delaj ž njimi, kar koli hočeš; ravno tako puste ostanejo tudi, če se jim je z ovčjekom gnojilo. — Kavra ali podzemeljska koleraba je najslabeja, če se ji s svinjskim gnojem gnoji, ravno tako je tudi korenje, če je pridelano bilo na zemlji, s svinjskim gnojem pognojeni.

Luk ali por je prav mehak in dober, prav prijetnega in dobrega okusa, če je bil na človeškem ali konjskem gnoji pridelan; na kravjeku je pust in grenak; če se mu pa z ovčjim gnojem gnoji, smerdi po gnoji; po svinjskem gnoji je grenak, ojster in prav neprijetnega okusa.

Zimska in poletna redkev ste najbolje, ako se jima je s kravjekom in človečjekom gnojilo, na svinjskem gnoji že ni tako dobra, na ovčjeku je še slabeja, na konjskem gnoji pa najslabša in na tem je tudi zopernega duha.

Čebula na konjskem gnoji pridelana je od začetka sladka, potem rezna in prav močno diši; na ovčjem gnoji ni tako sladka, toda je prav dobrega okusa; če je bila pa njiva s kravjekom gnojena, je čebula od začetka sladka, pozneje pa bolj ojstra in ni brez zopernega okusa; na svinjskem gnoji je sladka, sočnata in prav prijetnega slaja, na človeškem gnoji je ravno taka kakor na kravjeku.

Repa na svinjskem gnoji pridelana je mehka in dobra, na človeškem je še mečja in nekoliko rezneja, pa najdebeleja; na kravjeku je tudi mehka pa rezna; na konjskem gnoji je mehka in sočnata, pa ni tako rezna; kar se je na ovčjeku pridelala, je tudi mehka in sočnata, toda najmanj okusna je.

Rudeča pesa je najsladkeja in najprijetniša na ovčjeku, tudi na konjskem in svinjskem gnoji je dobra, na kravjeku pa ne; grenkljata in zoperna je na človečjeku.